

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-49>

УДК 336.1:330:005.934

ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНА ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

FINANCIAL, BUDGETARY AND SOCIO-ECONOMIC SECURITY OF THE STATE IN THE CONDITIONS OF MILITARY AGGRESSION

Нікітішин Андрій Олександрович

доктор економічних наук, доцент,
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7951-4017>

Nikitishin Andriy

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of SUTE

Стаття присвячена розкриттю сутності фінансово-бюджетної та соціально-економічної безпеки держави. Розробка концептуальних підходів до формування системи національної безпеки держави потребує врахування фінансово-бюджетних та соціально-економічних аспектів її забезпечення. Головне завдання фінансової системи, складовою частиною якої є податкова система – це забезпечення достатніх фінансових ресурсів для стабільного функціонування держави. Податкові надходження виступають вагомою складовою формування доходів бюджету країни, стабільно складають основну частину ВВП, яка перерозподіляється через бюджетний механізм, що визначає їх важливу роль у забезпеченні безпеки країни. Важливими напрямками реалізації довгострокової державної стратегії у сфері фінансово-бюджетної та соціально-економічної безпеки країни є забезпечення дієвої системи фінансового регулювання, що розширює можливості для сталого соціально-економічного розвитку, реалізація комплексу інституційних змін направлених на створення ефективної структури економічної системи.

Ключові слова: фінансово-бюджетна безпека держави, соціально-економічна безпека держави, макро-економічна стабільність, державна фінансова політика, бюджетна політика, податкова політика.

The article is devoted to the disclosure of the essence of financial, budgetary and socio-economic security of the state. The development of conceptual approaches to the formation of the national security system of the state requires taking into account the financial, budgetary and socio-economic aspects of its provision. The main task of the financial system, of which the tax system is an integral part, is to provide sufficient financial resources for the stable functioning of the state. Tax revenues are a significant component of the formation of the country's budget revenues, consistently make up the bulk of GDP, which is redistributed through the budget mechanism, which determines their important role in ensuring the country's security. Important directions of implementation of the long-term state strategy in the sphere of financial, budgetary and socio-economic security of the country are ensuring an effective system of financial regulation that expands opportunities for sustainable socio-economic development, implementation of a set of institutional changes aimed at creating an effective structure of the economic system. Financial and budgetary and socio-economic security of the state are multilevel systems, which include macroeconomic (national economy) and meso-level (economy of industries and regions), microeconomic level (economy of business entities and households), which allows to respond to threats to national economic interests arising in the external and internal security environment. The proper level of financial, budgetary and socio-economic security of the state is an important factor in countering military aggression, creates and improves conditions for the realization of vital strategic and tactical national interests. The problems caused by hybrid aggression force to revise scientific and practical approaches to ensuring financial, budgetary and socio-economic security as the basis of national security of the state. Close interaction of the institutional components of the budget, tax, monetary and social policies will contribute to the development of effective measures to protect the country's economic space from negative exogenous and endogenous factors, dangers and threats to sustainable socio-economic development.

Keywords: financial and budgetary security of the state, socio-economic security of the state, macroeconomic stability, state financial policy, budget policy, tax policy.

Постановки проблеми. Військова агресія проти України здійснює вагомий негативний вплив на соціальний та економічний розвиток країни, що вимагає підвищення рівня фінансово-бюджетної та соціально-економічної безпеки. Глобальні виклики у соціальній та економічній сферах зумовлюють доцільність удосконалення діючих та формування нових засад і механізмів державної політики захисту національної економіки. Водночас варто зауважити, що необхідність та актуальність наукового обґрунтування сутності фінансово-бюджетної та соціально-економічної безпеки держави в умовах військової агресії значною мірою зумовлено тим, що вона продовжує продукувати значні загрози для суспільного розвитку, перешкоджає реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері фінансово-економічної безпеки держави: О. Бланшара, Дж. Б'юкенена, С. Беккера, Н. Блума, С. Девіса, Р. Дорнбуша, П. Кругмана, М. Колласа, А. Лаффера. Питанням розвитку інституційних механізмів і інструментів забезпечення фінансово-бюджетної та соціально-економічної безпеки держави присвячені праці вітчизняних вчених: В. Гейця, А. Гриценка, А. Даниленка, І. Запатріної, І. Лук'яненко, І. Луніної, А. Мазараки, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, на даному етапі трансформації фінансових відносин важливим є поглиблення підходів щодо адаптації вітчизняної економічної системи до

впливу військової агресії.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є розкриття економічної сутності фінансово-бюджетної та соціально-економічної безпеки держави в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науці спостерігається значне підвищення уваги до проблеми підвищення рівня фінансової, бюджетної, податкової, монетарної, соціальної та економічної складових забезпечення національної безпеки країни. Зазначене пов'язано з тим, що довготривала гібридна агресія підриває економічну незалежність України, стійкість та стабільність національної економіки, її здатність до прогресу та саморозвитку. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України військова агресія проти України мала різнопланові втрати для національної економіки.

Гібридна агресія, як комбінація традиційних і нетрадиційних методів ведення війни, характеризується багатоманітністю способів її ведення – це також інструменти дипломатії, пропаганди, економічного тиску з чітко вираженим використанням енергетичного фактору тощо.

У європейській практиці дослідження проявів гібридної агресії виділяють три поняття: «гібридна загроза», «гібридний конфлікт» та «гібридна війна» (табл. 1).

Таким чином, військова агресія проти України несе загрозу економічній та соціальній стійкості, що вимагає розроблення науково-обґрунтованих заходів у фінансово-бюджетній та соціально-економічній політиці, реалізація яких посилять макроекономічну, бюджетну, податкову, монетарну, соціальну,

Таблиця 1

Питання концепції «гібридності» у практиці дослідницької групи Європейського Парламенту

Назва поняття	Зміст поняття
Гібридна загроза	Збірне поняття для означення виникнення одночасних загроз безпеки; воно може охоплювати різні ситуації, включаючи терористичні акти, дії проти кібербезпеки, таємні військові операції тощо.
Гібридний конфлікт (на відміну від гібридної війни)	Ситуація, коли сторони утримуються від явного використання збройних сил один проти одного, спираючись замість цього на поєднання військового залякування, експлуатації економічної і політичної уразливості та дипломатичних або технологічних засобів для досягнення своїх цілей.
Гібридна війна	Коли існує збройний конфлікт і застосовуються норми міжнародного гуманітарного права.

Джерело: побудовано автором за даними [6]

науково-технологічну, інвестиційну, зовнішньо-економічну, виробничу, енергетичну складові національної безпеки держави.

Військова агресія, її негативні соціальні та економічні наслідки зумовлюють необхідність теоретичного обґрунтування визначення сутності фінансово-бюджетної та соціально-економічної безпеки держави із врахуванням та виходячи за рамки трьох домінуючих концептуальних підходів до розуміння економічної безпеки: камералістичної концепції захисту зовнішньоекономічної безпеки держави (сформувалася у 40-ві роки XIX ст.), кейнсіанської концепції захисту держави від внутрішніх загроз макроекономічного характеру (період 30-х років XX ст.) та інституційної концепції захисту від адміністративних бар'єрів (період 80-х років XX ст.).

Фінансова безпека – це стійкість бюджетної, податкової, грошово-кредитної, банківської та валютної системи, фінансових ринків та їх основних фінансово-економічних параметрів [1; 3].

Враховуючи твердження, що «економічна безпека – це національна безпека» доцільним є розробка широкого спектру заходів у сфері фінансової, бюджетної, соціальної та економічної політики направлених на захист та розвиток технологічних галузей економіки, як складової довгострокової стратегії збереження та розширення експортного потенціалу країни враховуючи штучно запровадженні обмеження та стрімку втрату ринків збуту важливих для економіки України товарів на пострадянському економічному просторі.

Економічний розвиток, глобальна конкурентоспроможність, інновації є важливими для забезпечення національної безпеки на основі збільшення бюджетного фінансування оборонного сектору економіки, вони закладають стійку інституційну основу для перемоги у довготривалому збройному конфлікті із агресором.

Військова агресія проти України набула активного характеру на початку 2014 року із анексією Криму та знайшла своє продовження у навмисному інспіруванні активного збройного конфлікту на Сході України. Вона проявила слабкі місця та створила гібридні загрози для безпеки держави у тому числі для фінансово-бюджетної та соціально-економічної.

Зростаюча економіка є визначальним фактором зміцнення фінансово-бюджетної та соціально-економічної безпеки держави, дозволяє досягати пріоритетних цілей сус-

пільного розвитку, полегшує забезпечення бюджетними ресурсами значних витрат країни на сектор оборони і безпеки в умовах обмеженості ресурсів. Економічне зростання дозволяє уряду більш повно реалізовувати безпекові заходи направленні на нейтралізацію негативних наслідків війни, створювати передумови для зміцнення безпекового середовища в країні.

Доцільно заходи із підвищення рівня фінансово-бюджетної та соціально-економічної безпеки реалізовувати виходячи із головної мети – забезпечення сталого розвитку держави в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз викликаних військовою агресією [7]. Між соціальною і економічною безпекою в країні існує тісний взаємозв'язок: тільки за умови стабільності та врівноваженості обох складових можливо забезпечити загальну безпеку держави в умовах військової агресії. Економічна безпека держави є визначальним чинником, адже вона створює постійну інституційну основу для належного рівня соціальної безпеки.

Економічна безпека – це такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Соціальна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави.

Зміцнення національної безпеки держави в умовах військової агресії можливо досягти на основі забезпечення високого рівня життя населення країни та такого стану її економіки, який дає змогу підвищувати стійкість від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Саме тому, економічний аспект національної безпеки держави в обов'язковому порядку має бути доповнений соціальним, що створює передумови для успішного вирішення соціальних завдань які стоять перед суспільством. Таким чином належний рівень соціально-економічної безпеки держави знаходить своє вираження у системі заходів державних і недержавних інституцій.

Податки виступають головним важелем формування дохідної частини зведеного, державного та місцевих бюджетів, від ефективності їх адміністрування залежить стан податкової безпеки держави, задоволення потреб суспільства та зростання його добробуту. На сучасному етапі економічних перетворень важливо забезпечити розвиток сфери фінансово-бюджетної безпеки держави на основі

підвищення інституційної спроможності органів, які реалізують фінансово-бюджетну політику. Зазначене дозволить прискорити темпи економічного зростання країни, регіонів та адміністративно-територіальних одиниць, посилити збалансованість та стійкість бюджетної системи, підвищити результативність бюджетно-податкового регулювання, якість виконання дохідної та видаткової частини бюджетів усіх рівнів, забезпечити виконання державою основних та додаткових функцій [2; 4; 5].

Перехід до ринкової економіки зумовив посилення ролі бюджетів усіх рівнів у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку країни. Бюджет виступає важливим інструментом державного регулювання економіки країни, дієві механізми та інструменти формування його дохідної частини є необхідною умовою ефективною бюджетно-податкової політики. Зазначене вимагає обґрунтування підвищення ролі фінансово-бюджетної безпеки держави при формуванні доходів бюджету країни з метою більш повного та виваженого використання фіскального потенціалу податків і зборів у ринковому механізмі без шкоди для економічного зростання, що створить стабільну фінансову основу для зростання добробуту суспільства.

При відносній стабільності в довгостроковому періоді показника частки загальних податкових надходжень у ВВП по країнах-членах Європейського Союзу в Україні спостерігається значне його збільшення та коливання навіть у короткострокових періодах. Важливими макрофіскальними індикаторами, які показують тенденції рівня перерозподілу ВВП через бюджетно-податкову систему, стан управління у сфері фінансово-бюджетної безпеки, є частка податкових над-

ходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів у ВВП.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Особливої актуальності питання обґрунтування сутності, зміцнення фінансово-бюджетної та соціально-економічної безпеки держави набуває на сучасному етапі, оскільки за умов військової агресії національна економіка стає залежною від впливу численних негативних чинників екзогенного та ендогенного характеру, що потребує підвищення адаптивної спроможності державних фінансових інституцій нейтралізувати такий вплив, забезпечення збалансованості макроекономічних відтворювальних пропозицій, ефективного функціонування національної економічної системи, її стійкості до зовнішніх та внутрішніх загроз.

При забезпеченні фінансово-бюджетної безпеки держави у короткостроковій перспективі необхідно враховувати індикатори зовнішнього (прогнозоване зростання світової економіки, цін на чорні метали та зернові на світових товарних ринках, зовнішнього попиту на вітчизняні товари і послуги) та внутрішнього макроекономічного середовища (прогнозоване зростання економіки країни, внутрішнього попиту на іноземні товари і послуги, курсу долара, доходів населення, рівня оплати праці, економічної активності підприємств, приватного споживання; тенденція до збільшення інвестиційної складової економіки; інфляційні процеси; поліпшення бізнес-клімату та ділових очікувань; тенденція до зменшення рівня тіньової економіки країни). Разом з тим, важливим є посилення регуляторного потенціалу оподаткування, його стимулюючого впливу на інститути розвитку, що є перспективним напрямом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чугунов І. Я., Канєва Т. В. Державне фінансове регулювання економічних перетворень. [Монографія] / За заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2015. 376 с.
2. Нікітшин А. О. Податкова політика в умовах економічних перетворень : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 480 с.
3. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. et. al. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
4. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.
5. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T. & Nikitishin, A. (2021). Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*, 10 (1), 42–52. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p42>.
6. The European Parliamentary Research Service Офіційний сайт. URL: https://ec.europa.eu/knowledge4policy/organisation/eprs-european-parliament-research-service_en (дата звернення: 15.12.2022).

7. Чугунов І., Пасічний М., Нікітшин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *SCIENTIA FRUCTUOSA*. 2022. № 5. С. 124–137.

REFERENCES:

1. Chuhunov I. Ia., Kanieva T. V. (2015) Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren. [Monohrafiia] / Za zah. red. A. A. Mazaraki. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet, 376 p. (in Ukrainian)
2. Nikitishyn A. O. (2019) Podatkova polityka v umovakh ekonomichnykh peretvoren' [Tax policy in the context of economic transformation]. Kyiv: Kyiv. nac. torg.-ekon. un-t. (in Ukrainian)
3. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. et al. Budget policy of social development (2018) Chugunov I. (Ed.). Scientific Route. Tallinn, Estonia.
4. Pasichnyj, M. D. (2019) Finansova polityka derzhavy [Financial Policy of the State]. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics. (in Ukrainian)
5. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T. & Nikitishin, A. (2021) Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*, 10 (1), 42–52. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p42>.
6. The European Parliamentary Research Service. Available at: URL: https://ec.europa.eu/knowledge4policy/organisation/eprs-european-parliament-research-service_en.
7. Chuhunov I., Pasichnyy M., Nikitishyn A. (2022) Dokhody Derzhavnogo byudzhetu Ukrayiny v umovakh voyennoho stanu [State budget revenues of Ukraine amid martial law]. *SCIENTIA FRUCTUOSA*, 5, 124–137. (in Ukrainian)